

Ulla Moilanen, Heli Etu-Sihvola & Hanna-Leena Puolakka

Rautakautisten hautojen pääsiäissuuntaus on ylitulkintaa

Palaamme vielä *Muinaistutkijassa* 2/2018 ilmestyneeseen kirjoitukseemme sekä Marianna Ridderstadin *Muinaistutkijassa* 3/2018 ilmestyneeseen vastineeseen rautakautisten hautojen ”pääsiäissuuntauksista”. Ridderstadin vastine on ristiriitainen ja vaikuttaa siltä, ettei hän ole ymmärtänyt mihin kritiikkimme kohdistui. Ridderstad myös kysyi, miksi olemme tarttuneet hänen julkaisemattomaan käsikirjoitukseensa, vaikka toimme tämän asian esille jo alkuperäisessä kirjoituksessamme: ihmettelimme, miksi julkaisemattomasta käsikirjoituksesta uutisoidaan sensaatiohakuisesti populaari- ja ajankohtaislehdissä ennen kuin se on edes vertaisarvioidusti julkaistu.

Vastineessaan Ridderstad (2018: 56) argumentoi, ettei ole katsonut (uskonto)arkeologian teoreettista taustaa tarpeelliseksi, koska hänen tutkimuksensa ei ole arkeologinen vaan arkeoastronominen. Samalla hän leimaa arkeologiassa mainittujen hautausuuntien tutkimuksen metodologisesti puutteelliseksi (Ridderstad 2018: 56–57, 62) ja ihmettelee, miksi kristillistymisen tutkimusta ei voisi tehdä arkeoastronomisesta lähestymistavasta käsin (Ridderstad 2018: 62). Termin *arkeoastronomia* käyttö antaa aiheita odottaa, että arkeologinen konteksti on otettu tutkimuksessa mahdollisimman hyvin huomioon. Voi myös kysyä, mistä lähtien kristillistymisen varhaisvaiheiden tutkimus on kuulunut astronomian alaan eikä arkeologiaan, historiaan

tai ennen kaikkea uskontotieteeseen? Vaikka kristillistymisen tutkimus astronomian lähtökohdista vaikuttaa kaukaa haetulta, ei kritiikissämme silti pohjimmiltaan ollut kyse Ridderstadin käyttämästä metodologiasta – vaikka hän vastineessaan keskittyy erityisesti tämän osa-alueen puolustamiseen. Kyse oli yleisesti tulkintojen tekemisestä sekä siitä, mitkä kaikki seikat saatuun mittaustulokseen ovat vaikuttaneet ja miten yhden seikan – tässä tapauksessa pelkän hautausuunnan – perusteella on esitetty liian pitkälle menevä tulkinta kristillistymisen ajankohdasta 800–900-lukujen Satakunnassa. Pääsiäissuuntauksen korostaminen tuntuu erikoiselta myös siksi, että varsinaisen käsikirjoituksen mukaan rautakautiset haudat on loppujen lopuksi suunnattu hyvin eri tavoin.

Ridderstad olettaa, että empiirisesti havaittavat luonnontieteelliset mittaukset antavat selkeää ja vääristymätöntä tietoa menneisyydestä. Kuitenkin tulkinta on mittaustulosten seuraava vaihe. Heti kun kysytään, mitä saadut tulokset tarkoittavat, täytyy tutkimus pystyä kytkemään tieteenhistorialliseen ja teoreettiseen viitekehykseen ja kulttuuriin kontekstiin. Jos tutkimuksessa tehdään uskontotieteellistä tulkintaa arkeologisen aineiston pohjalta ja arkeologisessa kontekstissa, tulee tulkinnan liittyä sekä arkeologian että uskontotieteen tutkimushistoriaan.

Arkeologisen aineiston tulkinnallista käsittelyä ei voi myöskään tehdä ilman tietoa siitä, mihin aikaisemmat tulkinnat perustuvat. Muutoin tuloksena on pahimmillaan tieteelliseltä kuulostava pseudotieteellinen tutkimustulos.

Jo aikaisemmassa vastineessamme yritimme tehdä selväksi, että Ridderstadin käsikirjoituksessa arkeologisen aineiston käsittely on puutteellista. Hän on omien sanojensa mukaan jättänyt pois oleellista lähdemateriaalia, koska nämä tutkimukset eivät ole metodologisesti kestäviä (Ridderstad 2018: 56, 60). Lisäksi hän ei ymmärrä kontekstia, jossa aikaisemmat tulkinnat on tehty. Hän esimerkiksi sekoittaa keskenään merovingi-viikinkiajan vaihteen hautaukset ja useita vuosisatoja nuoremmat kivikirkot ja hautaukset, ja käsittelee näitä kaikkia samasta näkökulmasta, ymmärtämättä kronologisia muutoksia kulttuurissa ja hautautavoissa. Lisäksi hän käsittelee eri-ikäistä dokumentointiaineistoa – 1800-luvun raportteja ja tuoreita raportteja – samalla tavoin.

Julkaisemattomassa käsikirjoituksessaan Ridderstad toteaa hautojen suuntausten olevan suurimmassa osassa kalmistoista erittäin vaihtelevia. Siitä huolimatta hän on valikoivasti tarttunut ainoastaan yhteen ryhmään – kevään auringonnousuun osuviin hautoihin. Sanoma- ja aikakausilehdistöön antamiensa tietojen sekä vastineensa mukaan Ridderstadin mukaan osa tässä kategoriassa olevista haudoista on suunnattu ehdottomasti kristillisen pääsiäisen mukaan. Sitä, miksi kyseessä ei voi olla mikään muu kevään juhla, hän perustelee vastineessaan sanomalla, ettei pääsiäisen aikaan ole ollut ennen kristinuskon saapumista mitään esikristillistä juhlaa. Rautakaudelta ei ole kirjallisia lähteitä, joten varma tieto asiasta puuttuu. Kulttuurintutkija kuitenkin ymmärtäisi, että useimmissa kristillisissä juhlissa on synkretistisiä piirteitä, eikä pääsiäisenäkään ole poikkeus. Pääsiäisen viettoon kuuluu kristillisessä kulttuurissa – myös meitä lähellä Skandinaviassa – piirteitä, joiden on oletettu juontavan juurensa jostakin esikristillisestä kevään juhlasta (Gierek 2015;

Hugoson 2006: 76; Nordberg 2006: 118). Ridderstad ei usko, että Suomessa olisi ollut samanlaista esikristillistä kevään juhlaa kuin Skandinaviassa, mutta riittäviä perusteita hän ei asialle kuitenkaan esitä. On selvää, että argumentiksi ei riitä pelkästään tutkijan oma oletamus.

Myös Ridderstadin ajatukset esihistoriallisesta ajanlaskusta ja rautakaudella käytössä olleesta kalenterista ovat hypoteettisia, vaikka hän itse tuntuukin olevan asiasta hyvin varma (vrt. vastaava aihe Virossa: Kõiva 2007: 295). Kaiken lisäksi koko Ridderstadin pääsiäissuuntaututkimusten alkuperäisyyden voi kyseenalaistaa, sillä hän on tulkinnoissaan suoraan kopioinut Jonathan Lindströmin *Fornvännenissä* yli kymmenen vuotta sitten ilmestyneessä artikkelissa esittämän ajatuksen ja metodologian. Lindström (joka on journalisti eikä arkeologi), esitti jo tuolloin ajatuksen hautojen ja keskiaikaisten kirkkojen pääsiäissuuntauksesta (Lindström 2005). Ruotsalaisessa arkeologisessa tutkimuksessa Lindströmin tulkinnat pääsiäiseen suunnatuista viikinkiajan hautauksista on jätetty lähes kokonaan huomiotta, mikä kertonee yleisestä suhtautumisesta esitetyn ajatuksen tieteelliseen laatuun ja merkittävyyteen. Esimerkiksi Gunnar Andersson kirjoitti lisensiaatintutkimuksensa Lindströmin käyttämästä aineistosta Mälارين alueen hautauksista vuonna 2005 ja jätti Lindströmin tulkinnan kokonaan mainitsematta (Andersson 2005). Sen sijaan Johan Runer (2014: 71) on artikkelissaan Lindströmiin viitaten todennut, että vaikka ns. kevät-suunnattujen hautojen määrä on joissakin ruotsalaisissa tapauksissa suuri, ei suuntaus ole vallitseva piirre – aivan kuten se ei ole Suomessakaan. Runer on lisäksi verrannut hautaussuuntia koko vuoden auringonnousuihin ja todennut, että kevät-suuntaisten hautojen suuri määrä voi yksinkertaisesti selittyä sillä, että maa oli talven jälkeen helpommin kaivettavaa ja tuolloin kaivettiin useampia hautoja, myös talvela kuolleille. Tämä onkin merkittävä seikka, sillä emme pysty varmasti sanomaan, missä

vaiheessa kuoleman jälkeen hautaaminen on tapahtunut. Vielä historiallisella ajalla vainajia on usein haudattu väliaikaisesti hautoihin ja säilytetty talven ylitse, ja lopullinen hautaaminen on tehty vasta sulaan maahan (esim. Núñez 2015: 89–90, 94–95; Ruohonen 2002: 33). Rautakauden osalta meillä ei ole varmaa tietoa siitä, miten talvella kuolleiden kanssa on toimittu. Ridderstad sen sijaan jälleen tuntuu *olettavan* hautausten tapahtuneen pian kuoleman jälkeen, ilman tarkempaa tietoa tai kykyä perustella asiaa.

Hautaussuuntien määrittäminen on muutenkin ongelmallista. Kuten Ridderstad toteaa, pelkkää hautaussuuntaa käsitteleviä julkaisuja on vaikea löytää, mikä johtuu paitsi huonosta säilyneisyydestä – tulkintoja ei voi tehdä olemattoman aineiston pohjalta – myös siitä, että arkeologit ymmärtävät, ettei pelkkä hautaussuunta yksin kerro vainajan tai haataajien uskonnosta tai uskomusmaailmasta (ks. esim. Gräslund 1996: 118–119). Kritiikkiimme jalkojen suunnasta Ridderstad (2018: 61) vastaa käyttäneensä kaivausraporttien ja julkaisujen tietoja ja olevansa asiassa ”arkeologien antamien tietojen varassa”. Tässä hän kuitenkin vääristelee omia sanomisiaan suoraan, sillä käsikirjoituksessaan hän toteaa esimerkiksi Espoon Finnon tapauksessa: *”The directions of the feet could not be determined in the excavations, but as the cemetery is mainly from the Medieval Period, it can be **assumed** that the majority of the burials were performed with the feet of the deceased pointing towards the eastern direction.”* Hän siis automaattisesti jälleen olettaa jalkojen olevan tiettyyn suuntaan sellaisissa tapauksissa, joissa sitä ei voi käytännössä määrittää. Olettamuksista hahmottuu selvästi myös se, että Ridderstad mieltää vainajan asennon ruumishautoissa automaattisesti suorana ja selinmakuulla, vaikka todellisuudessa rautakautisten ruumishautauksten joukossa on myös mm. kyljellään jalat koukussa ja vatsallaan haudattuja (esim. Moilanen 2018). Voiko näitä hautauksia tulkita samalla tavoin kuin muita? Edellä mainitut seikat ovat

mainio esimerkki paitsi Ridderstadin tekemistä kehäpäätelmistä myös olettamuksiin perustuvasta epätieteellisestä aineiston käsittelystä.

Valikoivuudesta kertoo myös käsikirjoituksen kohta, jossa Ridderstad mainitsee lyhyesti Juvan Remojärven Kappelipellon keskiaikaisen hautausmaan. Paikan keskiaikaiset (ja kristilliset) haudat eivät noudata mitään tiettyä suuntaa (Ruohonen 2008), mutta Ridderstad esittää käsikirjoituksessaan Remojärven kaikkiin mahdollisiin ilmansuuntiin tehtyjen hautojen osoittavan milloin päiväntasauksiin ja milloin kesän auringonnousuihin tai -laskuihin. Haudoissa on kaksi päätyä, jotka molemmat väistämättä osoittavat johonkin suuntaan, joten onko mikään ihme, että eri suuntiin kaivetuista haudoista toinen pääty sattuu jossakin tapauksessa osoittamaan esimerkiksi kohti päiväntasauksen auringonnousua tai -laskua?

Pelkän hautaussuunnan (ja muutamien muiden yleispiirteiden) perusteella on vaikea erottaa esikristillistä tai kristillistä hautausta sellaisesta haudasta, joka on ainoastaan saanut vaikutteita kristinuskosta. Hautaussuunnan tulkinta ei ole yksioikoista edes tapauksissa, joissa säilyneisyys on hyvä. Kummasta suunnasta suuntaus ylipäätään tulisi katsoa, jaloista vai päästä? Entäpä jos hautausten suuntaus ei olekaan kevään auringonnousun suuntaan vaan täysin päinvastaiseen suuntaan? Ridderstad sivuaa tätä seikkaa käsikirjoituksessaan hyvin lyhyesti esittäessään, että osa haudoista on sittenkin suunnattu mahdollisesti kekrin suuntaan. Esimerkiksi Vaitkevičienė & Vaitkevičius (2018) ovat (arkeoastronomisessa!) artikkelissaan pohtineet Baltian rautakautisten ruumishautojen suuntauksiin vaikuttaneita seikkoja. He ovat kiinnittäneet huomiota erityisesti siihen, kumpaan suuntaan henkilön jalat ja pää ovat haudassa olleet ja pohtineet, kumpi seikka itseasiassa onkaan ollut merkityksellisempi. Mytologisten seikkojen perusteella he esittävät, että jalkojen suunta olisikin ollut päätä tärkeämpi. Tätä he pe-

rustelevat etnografisilla analogioilla, sillä perinteisesti vainajaa on kuljetettu jalat edellä. Samoin on tehty myös Suomessa, Skandinaviassa ja Karjalassa (esim. Pentikäinen 1990: 54; Talve 1979: 188). Olisiko tätäkin seikkaa syytä pohtia vielä tarkemmin?

Suosittellemme Ridderstadille arkeologian teoriasta ja arkeologisen tiedon luonteesta luettavaksi esim. teoksia Johnson 1999; Jones 2004; Martin 2013 ja Trigger 2006 sekä aikaisemmassa kirjoituksessamme mainittuja uskontoarkeologian peruslähteitä. Ridderstadin olisi hyvä myös perehtyä siihen, mitkä seikat muuttavan tutkimuksen pseudoarkeologiaksi (esim. Fagan 2006). Tähän kuuluu mm. sensaatiohakuisten tulkintojen tekeminen ilman riittäviä perusteluja, olettamuksiin nojaten. (Sana "olettaminen" esiintyy Ridderstadin käsikirjoituksessakin eri muodoissaan 15 kertaa.) Aivan kuten Ridderstad vaatii astronomista kompetenssia, jotta hänen tutkimuksensa astronomista osuutta voi kritisoida, vastaavasti me odotamme arkeologista ja uskontotieteellistä kompetenssia tutkimukselta, jossa tehdään muinaiseen uskomusmaailmaan liittyviä tulkintoja arkeologisen aineiston pohjalta. Tieteenaloja ylittävä tutkimus ja uusien menetelmien tuominen arkeologian piiriin on erittäin tervetullutta, mutta perusasioiden tulee olla tutkijalla aina hallussa. Niin kauan kuin Ridderstad ei osoita arkeologisen aineiston ja kontekstin sekä tieteenalan teoreettisten viitekehysten tuntemusta on selvää, että keskustelua aiheesta ei ole mielekästä jatkaa.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

Ridderstad, M. P. Orientations of the early Christian graves in Finland. Julkaisematon käsikirjoitus Academia.edu -palvelussa. http://www.academia.edu/31689735/Orientations_of_the_early_Christian_graves_in_Finland. (Luettu 28.12.2018).

Painetut lähteet

- Andersson, G. 2005. *Gravspråk som religiös strategi: Valsta och Skälby i Attundaland under vikingatid och tidig medeltid*. Arkeologiska undersökningar, Vol. 61. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Fagan, G. G. 2006. Diagnosing pseudoarchaeology. Fagan, G. G. (toim.) *Archaeological fantasies: how pseudoarchaeology misrepresents the past and misleads the public*: 23–46. London: Routledge.
- Gierek, B. 2015. Rituals of the Easter Period in Poland. Minniyakhmetova, T. & Velkoborská, K. (toim.) *The Ritual Year 10. Magic in Rituals and Rituals in Magic*: 70–82. Innsbruck, Tartu: ELM Scholarly Press.
- Gräslund, A.-S. 1996. Some aspects of the Christianization of Central Sweden. Teoksessa: J. Pentikäinen (toim.). *Shamanism and Northern Ecology, Religion and Society* 36: 117–124. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Hugoson, M. 2006. "Instant Tradition": The Introduction of the Swedish Easter Tree. *Folklore* 117 (April 2006): 75–86.
- Johnson, M. 1999. *Archaeological Theory. An Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Jones, A. 2004. *Archaeological Theory and Scientific Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kõiva, M. 2007. *Through the Ages: Folklore as a Common Expression of Lingual, Figurative, Emotional and Mental Memory*. Sator 5. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Lindström, J. 2005. Påsk, höstblot och jul: sambandet mellan årliga högtider och forntida gravars orientering. *Fornvännen* 100, 1: 13–28.
- Martin, A. M. 2013. *Archaeology beyond Postmodernity: A Science of the Social*. Plymouth: AltaMira Press.
- Moilanen, U. 2018. Facing the Earth for Eternity? Prone Burials in Early Medieval and

- Medieval Finland (c. AD 900–1300). L. Damman, & S. Leggett (toim.) *The Others - Deviants, Outcasts and Outsiders in Archaeology. Archaeological Review from Cambridge* 33.2: 19–36.
- Moilanen, U., Etu-Sihvola, H. & Puolakka, H.-L. 2018. Rautakautisten hautausten suuntaa ei voida liittää pääsiäiseen. *Muinaistutkija* 2/2018: 56–59.
- Nordberg, A. 2006. *Jul, disting och förkyrklig tideräkning. Kalendrar och kalendariska riter i det förkristna Norden. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi* 91. Uppsala.
- Núñez, M. 2015. Dread of the dead – Living in the Vicinity of Dead Relatives in Finland 1751–1850. Teoksessa: von Hackwitz, K. & Peyrotero-Stjerna, R. (toim.) *Ancient Death Ways. Proceedings of the workshop on archaeology and mortuary practices, Uppsala, May 2013, Occasional Papers in Archaeology* 59, 85–104. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Pentikäinen, J. 1990. *Suomalaisen lähtö: kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ridderstad, M. 2018. Hautaussuuntaus pääsiäiseen on havaittava tosiasia. *Muinaistutkija* 3/2018: 56–63.
- Runer, J. 2014. Om den äldsta kristna miljön på Sigtuna museums tomt. A. Söderberg, R. Edberg, M. Källström & E. Claesson, (toim.) *Sigtuna Dei. Årskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi* 2014. 70–81. Sigtuna: Sigtuna Museum.
- Ruohonen, J. 2008. Uutta ja vanhaa Juvan Remojärven Kappelinpellolta. *Hiisi* 1/2018: 3–7.
- Ruohonen, J. 2002. Väliaikaista kaikki on vaan? Historiallisen ajan hautasaaret arkeologisina kohteina. *Muinaistutkija* 4/2002: 32–43.
- Talve, I. 1979. *Suomen kansankulttuuri: historiallisia päälinjoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Trigger, B. G. 2006. *A History of Archaeological Thought*. 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vaitkevičienė, D. & Vaitkevičius V. 2018. The Sun, the Moon, and the Orientation of Baltic Graves: A Mythological Approach to an Archaeological Problem. *Studia Mythologica Slavica* 2018: 7–25.
- FM Ulla Moilanen on Turun yliopiston arkeologian oppiaineen tohtorikoulutettava ja valmistelee väitöskirjaa rautakautisten hautausten variaatiosta.
ulla.moilanen1@gmail.com
- FM Heli Etu-Sihvola on arkeologi ja Helsingin yliopiston geotieteiden tohtorikoulutettava ja tekee stabiili-isotooppitutkimusta Euran Luistarin kalmiston vainajista.
heli.etu-sihvola@helsinki.fi
- HuK Hanna-Leena Puolakka viimeistelee Oulun yliopiston arkeologian oppiaineeseen gradua polttohautauksista rautakautisissa ruumiskalmistoissa ja käsittelee työssään myös kalmistoista esitettyjä uskontoarkeologisia tulkintoja.
hanna-leena.puolakka@student oulu.fi